

ჰანა არენდტი

რა არის სელისუფლება?

ინგლისურიდან თარგმნა
გიორგი ხუროშვილმა

თბილისი
2015

UDC (უაკ) 1+316
ფ-562

**გრიგოლ როგაძის სახელობის უნივერსიტეტი
ფილოსოფიისა და სოციალურ მეცნიერებათა
კვლევითი ინსტიტუტი**

სამეცნიერო სერია
ფილოსოფია-სოციოლოგიის კლასიკური და
თანამედროვე ტექსტები

– თარგმანები –
ტომი 4

სერიის დამფუძნებელი და მთავარი რედაქტორი
თენგიზ ირემიძე

სარედაქციო კოლეგია:

გიორგი ბარამიძე

ბაჩანა ბრეგვაძე

დევი ღუმბაძე

ლალი ზაქარაძე

გიორგი თავაძე

გურამ თევზაძე

დოდო ლაბუჩიძე-ხოფერია

© ფილოსოფიისა და სოციალურ მეცნიერებათა
კვლევითი ინსტიტუტი, 2015

ყველა უფლება დაცულია

პირველი ქართული გამოცემა, 2015

ISSN 1987-9660

ISBN 978-9941-457-28-9

გამომცემლობა „ნეკერი“, 2015

სარჩევნი

წინათქმა	5
გიორგი ხუროშვილი ჰანა არენდტის პოლიტიკური აზროვნების საწყისები	7
ჰანა არენდტი რა არის ხელისუფლება?	17
თავი I.	18
თავი II.	47
თავი III.	71
თავი IV.	82
თავი V.	100
თავი VI.	116
შენიშვნები	129
პირთა საძიებელი	141

წინათქმა

გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის ფილოსოფიისა და სოციალურ მეცნიერებათა კვლევითი ინსტიტუტი, წინამდებარე სამეცნიერო სერიის ფარგლებში, საყოველთაოდ ცნობილი პოლიტიკური მოაზროვნისა და ფილოსოფოსის, ჰანა არენდტის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაშრომის, “What is Authority?” (1954 წ.) პირველ ქართულ თარგმანს სთავაზობს მკითხველს. ქართული თარგმანი შეასრულა და ამავე გამოცემას ჰანა არენდტის პოლიტიკური აზროვნების თავისებურებების შესახებ შესავალი წერილი დაურთო ჩვენი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელმა გიორგი ხუროშვილმა.

ჰანა არენდტის ნაშრომი „რა არის ხელისუფლება?“ კარგი გზამკვლევაა თანამედროვე მკითხველისთვის, რომელიც, არენდტის ეპოქის მსგავსად, დღესაც ხელისუფლებისა და მისი ლეგიტიმაციის წყაროთა ღრმა კრიზისის მომსწრეა. ამ ტიპის კრიზისთა გადასალახად კი საჭიროა ისეთი პოლიტიკური სივრცის შექმნა, სადაც ხელისუფლების ლეგიტიმური სათავეები იქნება ადეკვატურად გაცნობიერებული და დადგენილი. ვფიქრობთ, რომ ხელისუფლების

ბუნებისა და არსის გაგების ურთულეს თეორიულ და პრაქტიკულ პროცესში ჰანა არენდტის ეს შესანიშნავი ესსე დიდ დახმარებას გაგვიწევს.

თენგიზ ირემაძე

*ფილოსოფიისა და სოციალურ მეცნიერებათა
კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი*

ქ. თბილისი, 7 აგვისტო, 2015 წელი

გიორგი ხუროშვილი

ჰანა არენდტის პოლიტიკური აზროვნების საწყისები

ჰანა არენდტი XX საუკუნის თვალსაჩინო პოლიტიკური მოაზროვნეა. მის შემოქმედებას პოლიტიკური აზროვნების უახლეს ისტორიაში გამორჩეული ადგილი უკავია. ჰანა არენდტი დაიბადა 1906 წლის 14 ოქტომბერს, გერმანიაში, ქალაქ ჰანოვერში, ცარისტული რუსეთიდან ემიგრირებული ებრაელების ოჯახში. ბავშვობისა და ყმანვილქალობის წლები მან ქალაქ კიონიგსბერგში გაატარა, სადაც მრავალი სირთულის გადატანა მოუწია: ჯერ იყო და შვიდი წლისას მამა დაეღუპა; ამ ამბიდან მალევე მისი მშობლიური ქალაქი | მსოფლიო ომის შუაგულში აღმოჩნდა. ამგვარი გარემოებების გამო, მის ოჯახს მძიმე სოციალურ პირობებში უწევდა ცხოვრება, მიუხედავად ამისა, არენდტებს კიონიგსბერგი არ დაუტოვებიათ. ჰანა არენდტმა იქვე მიიღო სასკოლო განათლება.

1924 წელს ჰანა არენდტი მარბურგის უნივერსიტეტში ჩაირიცხა. თავდაპირველად, იგი სწავლობს თეოლოგიას იმუამად უკვე სახელმძღვანელო რუდოლფ ბულტმანთან (1888-1976 წწ.), შემდეგ კი, მარტინ ჰაიდეგერის (1889-

1976 წწ.) მოსწავლე ხდება. ჰაიდეგერმა არენდტზე განსაკუთრებული ზეგავლენა მოახდინა, რის გამოც იგი დღემდე „ჰაიდეგერიანელ მოაზროვნედ“ ითვლება. მარბურგიდან არენდტი ფრაიბურგში ინაცვლებს, სადაც ფილოსოფიის სახელგანთქმული პროფესორის, ედმუნდ ჰუსერლის (1859-1938 წწ.) ლექციებს ესწრება, მოგვიანებით კი, სწავლას განაგრძობს ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში, სადაც მისი მასწავლებელი ცნობილი ფილოსოფოსი კარლ იასპერსია (1883-1969 წწ.). სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობა არენდტმა 1929 წელს დაასრულა, ნაშრომი ნეტარი ავგუსტინეს აზროვნებას ეძღვნებოდა და ასეთი სათაური ჰქონდა: „სიყვარულის იდეა ავგუსტინეს ნააზრევში“. ამ ნაშრომმა მოწონება დაიმსახურა და არენდტმა იმავე წელს მიიღო ფილოსოფიის დოქტორის ხარისხი.

1930 წლიდან არენდტი პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ საქმიანობაში ჩაერთო, იგი გერმანიის სიონისტურ მოძრაობასთანაც თანამშრომლობდა და ნაციონალ-სოციალისტების წინააღმდეგ კომპრომატების მოძიებასა და გამოქვეყნებაში მონაწილეობდა, რის გამოც 1933 წელს დააპატიმრეს, მაგრამ პატიმრობიდან მალევე გაათავისუფლეს. 1933 წელი არენდტისთვის საკმაოდ რთული გამოდგა, მასშტაბური პოლიტიკური წნეხისა და რეპრესიების გამო, სხვა ებრაელ ინტელე-

ქტუალთა მსგავსად, გერმანიის დატოვება მასაც მოუწია და საცხოვრებლად გადავიდა პარიზში, სადაც რამდენიმე წლის განმავლობაში ებრაელ დევნილთა საკითხებზე მომუშავე ორგანიზაციებში საქმიანობდა. 1941 წლისთვის, გერმანიის მიერ საფრანგეთის ოკუპაციის გამო, მას პარიზის დატოვებაც მოუწია და ახალი თავშესაფრისთვის ამერიკის შეერთებულ შტატებს მიაშურა. სწორედ ამ ეტაპიდან იწყება მისი წარმატებული აკადემიური კარიერა და ნაყოფიერი სამეცნიერო მოღვაწეობის პერიოდი, რამაც მას საყოველთაო აღიარება მოუტანა.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ემიგრაციის შემდეგ, თავდაპირველად, არენდტინიუ-იორკში მოღვაწეობდა. აქ იგი რამდენიმე ცნობილ ჟურნალთან თანამშრომლობდა, მოგვიანებით კი, საქმიანობა „სოციალურ კვლევათა ახალ სკოლაში“ განაგრძო, სადაც სიცოცხლის ბოლომდე იკავებდა პროფესორის თანამდებობას. არენდტის აკადემიური კარიერა უკავშირდება ისეთ მნიშვნელოვან ამერიკულ უნივერსიტეტებს, როგორებიცაა ჩიკაგო, სტენფორდი, ბერკლი და პრინსტონი. ამ უკანასკნელის შემთხვევაში იგი პირველი ქალი იყო, რომელსაც სრული პროფესორის თანამდებობა ეკავა. ამავე პერიოდში არენდტმა არაერთი საფუძველმდებარე ნაშრომი გამოსცა, რომელთაგანაც განსაკუთრებით

აღსანიშნავია „ტოტალიტარიზმის სათავეები“ (1951 წ.). ეს ნაშრომი პირველი მასშტაბური მცდელობა იყო იმ ისტორიული და სოციალურ-პოლიტიკური პერიპეტიების სიღრმისეული გააზრებისა, რომლებმაც გერმანიაში ჰიტლერის, ხოლო საბჭოთა კავშირში კი სტალინის რეჟიმის წარმოქმნა განაპირობეს. ამდენად, ეს წიგნი, მოგვიანებით, სამართლიანად აღიარეს XX საუკუნის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან წიგნად და არენდტის შემოქმედების მწვერვალად.

მიუხედავად ამისა, არენდტის მრავალწლიანი მოღვაწეობის ყველაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო ეტაპი, ალბათ, მაინც 1960-იანი წლების პირველი ნახევარია. 1960 წელს, ისრაელის დაზვერვა „მოსადმა“ ჰიტლერის რეჟიმის სამხედრო მალაქჩინოსანი ადოლფ აიხმანი (1906-1962 წწ.) არგენტინაში დააპატიმრა. აიხმანს ჰოლოკოსტის ორგანიზატორობას სდებდნენ ბრალად, მისი სასამართლო პროცესი ისრაელში გაიმართა. ჟურნალმა „ნიუ-იორკერმა“ ამ სასამართლო პროცესის გასაშუქებლად ჰანა არენდტი მიავლინა. მოგვიანებით, არენდტმა სასამართლო პროცესთან დაკავშირებულ თავის სტატიებს თავის მოუყარა და 1963 წელს გამოსცა წინააღმდეგობრივი ხასიათის ნაშრომი, სახელწოდებით – „აიხმანი იერუსალიმში“. არენდტის თანახმად, აიხმანს მკვლელობის სადისტური სურვილი არ ჰქონია;

იგი იმიტომ კი არ სჩადიოდა მკვლელობებს, რომ ბოროტი იყო, არამედ იმიტომ რომ იგი სისტემის ნაწილი იყო და როგორც „კარგი“ ჩინოვნიკი თავის „მოვალეობას“ ასრულებდა. ამ შემთხვევას არენდტმა „ბოროტების ბანალურობა“ უწოდა. არენდტის ამგვარ ინტერპრეტაციას არაერთგვაროვანი რეაქცია მოჰყვა. მრავალმა მკითხველმა არენდტის ეს მოსაზრება ისე გაიგო, თითქოს იგი ჰიტლერის რეჟიმს ამართლებდა და ებრაელთა ტრაგედიას არ იზიარებდა. თუმცა, ცხადია, რომ არენდტს მსგავსი განზრახვა არ ჰქონია; მან, როგორც პოლიტიკურმა მეცნიერმა მხოლოდ და მხოლოდ აღწერა და დაახასიათა პროცესი, თუ როგორ შეიძლება, რომ ისეთი ტრაგიკული და საზარელი მოვლენა, როგორიცაა ადამიანის მკვლელობა, ბანალობად, ჩვეულებრივ პრაქტიკად, რუტინად იქცეს. არენდტმა, როგორც მეცნიერმა, ამ შემთხვევაში, კონკრეტული მოვლენის ანალიზი განახორციელა, რომელიც ემოციური, პროზაული და რელიგიური შეფასებებისგან თავისუფალი იყო და მხოლოდ რაციონალურ განსჯას ემყარებოდა.

აშშ-ში, ჰანა არედტმა ხანგრძლივი და ნაყოფიერი პედაგოგიური და სამეცნიერო ცხოვრება განვლო. იგი 1975 წლის 4 დეკემბერს გულის შეტევით, 69 წლის ასაკში გარდაიცვალა. დაკრძალეს ნიუ-იორკში, ბარდის კოლეჯის ეზოში.

ჩვენს დროში, ჰანა არენდტის პოლიტიკური ნააზრევი სულ უფრო და უფრო აქტუალური ხდება. სამართლიანად მიიჩნევა, რომ XX საუკუნის თავბრუდამხვევი და ტრაგიკული სოციალურ-პოლიტიკურ მოვლენების ყველაზე ზუსტი და სიღრმისეული ანალიზი სწორედ მის ნაშრომებშია მოცემული. არენდტი ფიქრობდა, რომ ეს მოვლენები ნამდვილ სათავეს საფრანგეთის რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქიდან იღებდა; ისინი ერთგვარი რეაქცია იყო ეროვნული სახელმწიფოს იდეის დაკნინების პროცესის მიმართ, რომელიც XIX საუკუნიდან მოყოლებული მიმდინარეობდა. თუკი უნინ ეროვნული სახელმწიფოს იდეას, ერთი მხრივ, ძლიერი მონარქიული ხელისუფლება, ხოლო, მეორე მხრივ კი, ასევე ძლიერი რელიგიური ინსტიტუციები ასაზრდოებდა, XIX საუკუნიდან მოყოლებული ამ ორი მთავარი ელემენტის თანმიმდევრული დაქვეითების პროცესი დაიწყო: მონარქიული ხელისუფლებები, ზოგ შემთხვევებში, საერთოდ გაუქმდა, ხოლო, უმეტეს შემთხვევებში, მკვეთრად შეიზღუდა, იმავდროულად სახელმწიფოებრივ თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ტრადიციული, დომინანტი რელიგიის როლი საგრძნობლად შემცირდა და, ამგვარად, ევროპის დიდი ნაწილი ეროვნული თვითიდენტიფიცირების აშკარა პრობლემის

წინაშე დადგა. ამგვარ ვითარებაში, ყველა ის სიკეთე, რომელიც, თავის დროზე, განმანათლებლობამ მოიტანა, მათ შორის, შემწყნარებლობა, რაციონალიზმი და სამოქალაქო საზოგადოების დაფუძნების შესაძლებლობა, ფაქტობრივად, უგულვებელყოფილი იქნა და ევროპაში ტრიაბალიზმის ძველ პრაქტიკას მიჰყვეს ხელი (იხ. „ტოტალიტარიზმის სათავეები“, ნიუ-იორკი, 1951, გვ. 68.).

ჰანა არენდტისთვის ხელისუფლება პოლიტიკის პირველსაწყისი ელემენტია. ამდენად, ხელისუფლების ინსტიტუციური სიმყარე სტაბილური პოლიტიკური სისტემის არსებობის წინაპირობაა. ხელისუფლების კლასიკური ცნების და ინსტიტუტების ცვლილებას უკავშირებდა იგი ყველა იმ პოლიტიკურ რყევას, რომელიც XIX საუკუნეში დაიწყო და თითქმის XX საუკუნის შუა წლებამდე გაგრძელდა. მისი აზრით, XX საუკუნის ტოტალიტარული სისტემები ხელისუფლების კლასიკური ცნების ცვლილებით იყო განპირობებული. ამ ცვლილებას, არენდტი იმთავითვე უარყოფით ფაქტად არ მიიჩნევს, უარყოფითად იგი ამ ცნების განვითარების იმ ტენდენციებს აფასებს, რომელმაც საბოლოოდ ევროპა ჰიტლერისა და სტალინის რეჟიმებამდე მიიყვანა.

თავისი საქმიანობის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანად არენდტმა სწორედ ხელისუფლების ძველთაძველი ცნების რეკონსტრუირება დაი-

სახა, რათა ამის საფუძველზე თანამედროვეობაში ხელისუფლების ცნების განვითარების შესაძლებლობები გამოეკვეთა. ამდენად, მის ნაშრომებში უხვადაა მოცემული მსჯელობები ანტიკური ბერძნული პოლიტიკური აზროვნებისა და რომაული პოლიტიკური სისტემის შესახებ. ნაშრომში „რა არის ხელისუფლება?“ არენდტი დანვრილებით განიხილავს ხელისუფლების ცნების ტრანსფორმაციას, რომლის საჩვენებლადაც იგი პლატონზე, არისტოტელეზე, ციცერონსა და გვიანდელ რომაულ პოლიტიკურ სისტემაზე ერთიან კონტექსტში მსჯელობს. მისი აზრით, პლატონთან წარმოქმნილმა ხელისუფლების იდეამ, განვითარების ყველაზე სისტემურ და დახვეწილ დონეს რომაულ სოციალურ-პოლიტიკურ წყობაში მიაღწია, ხოლო რომაელთა მეშვეობით კი ამ ცნებამ ქრისტიანულ თემშიც შეაღწია და ახალი რელიგიის ინსტიტუციონალური ხასიათის ჩამოყალიბებას დაუდო სათავე.

ამგვარად, მოგვიანებით, სწორედ ხელისუფლების პლატონურ-რომაულმა კონცეფციამ უზრუნველყო კლასიკური ევროპული მონარქიული ხელისუფლებების და საეკლესიო ძალაუფლების სიმყარე და სტაბილურობა, რომლის წყალობითაც ეს ორი სისტემა სიცოცხლისუნარიანობას ხანგრძლივი დროის მანძილზე წარმატებით ინარჩუნებდა, ვიდრე განმანათლებლობის ეპოქამდე, როდესაც ყვე-

ლა ტრადიციული, სოციალურ-პოლიტიკური კონცეფცია ეჭვის ქვეშ დადგა და მათი გადაფასების შეუქცევად პროცესს დაედო სათავე.

დაბოლოს, ჰანა არენდტი ის მოაზროვნეა, რომლის შემოქმედებაც ინტერდისციპლინურ კვლევებზეა დაფუძნებული. მისი ნაშრომები ფილოსოფიის, თეოლოგიის, პოლიტიკური მეცნიერების, ფსიქოლოგიისა და ისტორიის მიჯნაზეა შექმნილი და მათ ერთობ ორიგინალურ და საინტერესო სინთეზს გვთავაზობს. ამგვარად, მკითხველი მათში მრავალმხრივ და მრავალშრიან მსჯელობებს შეხვდება, რომელთა წყალობითაც საფუძველმდებარე სოციალურ-პოლიტიკური საკითხების მნიშვნელობა, შინაარსი და პრობლემატიკა სისტემურად და თვალნათლივ არის წარმოჩენილი.